

GIRNATA'NIN İŞGALİ (1492) SONRASINDA ENDÜLÜS'TEKİ MÜSLÜMANLARIN ASİMİLASYONU

Feridun BİLGİN

Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniv. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Gırnata'nın işgal edilmesiyle (1492), Endülüs Müslümanlarının 8 asır süren İspanya hakimiyetleri sona erdi. İspanyolların “megali ideası” olarak görülen Endülüs'ü yeniden ele geçirme, “Reconquista” hareketinin askerî ve siyasî evresi tamamlanmış oldu. Gırnata Müslümanlar'ın mal, can ve nesil emniyetini garanti altına alan bir anlaşma ile Hıristiyanlara teslim edildi. Fakat bir süre sonra (1499) İspanyol yönetimi İspanya'da “tek din” ve “tek ulus” politikaları doğrultusunda harekete geçti.

Bu makalemizde, İspanyol Katolik Devleti'nin ifade edilen politikası doğrultusunda Endülüs Müslümanlarının asimile süreçlerini ve bu süreçte başvurduğu yol ve yöntemlerin neler olduğu üzerinde duracağız. Hıristiyanlaştırma sürecinin İspanyol yönetim mercilerinin tümü (devlet, kilise, engizisyon) tarafından ısrarla sürdürülen bir faaliyet olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Bu konuda İspanyol krallığı tarafından yayımlanan fermanların asıl hedefinin İslâm'ın Endülüs Müslümanlarının sosyo-kültürel, iktisadî ve dinî yaşamlarından uzaklaştırılması olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, İspanya, Reconquista, Moriskolar, Engizisyon, Gırnata.

Abstract

After the Invasion of Granada (1492) in the Assimilation of Muslims Spain

With the occupation of Granada in 1492 the sovereignty of Andalus Muslims for eight ages in Spain had concluded. In this manner, Reconquista movement's which is started by Spanish State military and political period was completed.

According to delivery agreement the safety of Granada Muslims body, material and generation was delivered to the Spanish Kingdom. However, after a short time the Spanish Kingdom in Spain acted to create only one religion and nation. In this purpose the Spain Kingdom started to assimilate Andalus Muslims. The most important of assimilation medium became edicts issued was to take Islam away from the Andalus Muslims' economical, social and cultural life.

Keywords: al-Andalus, Spain, Reconquista, Moors, Inquisition, Granada.

Kurte

Bişaftina Misilmanên Endilûsê Piştî Dagirtina Gîrnatayê (1492)

Bi dagirtina Gîrnatayê (1492), hikumdariya Misilmanên Endilûsê ku heşt sed sal domand, bi dawî bû. Pêvajoya leşkerî û siyasî a tevgera "Reconquista" ku wekî "îdeaya megalî" ya Spaniyan dihat dîtin û li ser ji nû ve bidestxistina Endilûsê hatibû avakirin çû serî. Misilmanên Endilûsê, bi hevbesteke ku ewletiya mal, can û nîşên wan diparast radestî Xirîstiyanan bûn. Lêbelê piştî demekê (1499) rêveberiya Spaniyan li gorî siyaseta "yek ol" û "yek netew" tevgeriyan.

Em ê di vê gotara xwe de li ser pêvajoya bişaftina Misilmanên Endilûsê a li gorî siyaseta Dugela Spaniyan a Katolîk û rê û rêbazên ku di vê pêvajoyê de hatine bi kar anîn rawestî. Em ê hewl bidin ku pêvajoya Xirîstiyankirinê a rêveberiya Spaniyan ku tevî hemû merciyên xwe (dugel, dêr, engîzîsyon) bi awayekî bergerî domand, bidin nîşan dan. Di vî warî de armanca asafî a fermanên ku ji aliyê Qraliyeta Spaniyan ve hatine belavkirin bi dîrxistina Misilmanên Endilûsê a ji sosyo-çandî, aboriyî û olî ye.

Peyvên Sereke: Endilûs, Spanya, Reconquista, Morîskoyan, Engîzîsyon, Gîrnata.

چکیده

خودباختگی مسلمانان اندلس در دوران پس از اشغال غرناطه (1492)

با اشغال غرناطه (1492) فرمانروایی مسلمانان اندلس پس از 8 سده پایان یافت.

دوران سیاسی نظامی موسوم به روکونکوستای، کامل شده و اندلس دوباره به دست اسپانیایی ها افتاد. غرناطه به شرط حفظ جان و مال و ناموس مسلمین به اسپانیایی ها تسلیم شد اما اندکی بعد (1499) حکومت اسپانیا سیاست دین واحدا، ملت واحد را در پیش گرفت.

در این مقاله به موضوع ازخودباختگی مسلمانان در زیر فشارهای دولت کاتولیک اسپانیا پرداخته و به تلاش های تبشیری مسیحیان اشاره می شود که تاثیر دولت، کلیسا و دادگاه های انگیزاسیون، بر مسلمانان مشهود بوده و در این راستا سیاست اسپانیایی ها از منظر دور کردن مسلمانان اندلس از فرهنگ دینی، اجتماعی و اقتصادی اسلام مورد بررسی قرار می گیرد.

کلمات کلیدی: اندلس، اسپانیا، آگونکریستا، مارسیکولار، انگیزاسیون، غرناطه.

الملخص

استیعاب المسلمین فی الاندلی بعد احتلال غرناطه عام 1492

انتهت هیمنة المیلمین الاندلسین التي استمرت لمدة ثمانية قرون بعد احتلال غرناطه عام 1492. وقد تمت المرحلة السياسية والعسكرية لحركة إعادة احتلال الاندلس للأسبان و هي تسمى حركة الاسترداد. تم تسليم الغرناطه للمسیحیین بعد اتفاق یضمن سلامة حياة المسلمین وجبلهم و أموالهم. ولكن بعد فترة (1499) الحكومة الإسبانية، بدنت تنفيذ سياسة في اسبانيا وفقا للسياسات "الدین واحد" و "أمة واحدة".

في هذه الدراسة، سنركز على السبل والوسائل المطبقة في هذه العملية من قبل الإمبراطورية الإسبانية الكاثوليكية و عملية استیعاب مسلمي الأندلس. و سوف نسعى الى اثبات جميع عمليات التنصير التي ادمت باصرار من قبل السلطات الإدارية الإسبانية (الحكومة، والكنيسة، ومحاکم التفتيش). الهدف الرئيسي من نشر المراسيم من قبل مملكة اسبانيا هو ازالة الاسلام من حياة المسلمین الثقافية والاجتماعية والاقتصادية والحياة الدينية.

الكلمات الأساسية: الاندلس، اسبانيا، الاسترداد، محاکم التفتيش، غرناطه.

Giriş

Müslümanların Endülüs'teki hâkimiyetlerinin sarsılmaya başlaması, Endülüs'ün önemli şehirlerinden biri olan Tuleytula'nın (Toledo) 478/1085 yılında Hıristiyanların eline geçmesiyle başlamış, Muvahhidler ile Kastilya krallığı arasında 609/1212 yılında yapılan ve

Muvahhidler'in hezimetleriyle sonuçlanan İkâb (Las Navas de Tolosa) (Merrâküşî, 1963, s. 181-184; İbn Haldun, 1979, c.VI, 249; İnân, 1974, s. 282-326; O'Callaghan, 2004, s. 70-77) savaşıdan sonra ise askerî hâkimiyetlerinin sarsılmasıyla zirveye ulaşmıştır. Nitekim bu hezimetten sonra Endülüs Müslümanlarına 3 asır başkentlik yapmış olan Kurtuba'nın (Cordova) 633/1236 yılında, Endülüs'ün bir diğer önemli şehri olan İşbiliyye'nin (Sevilla) 646/1248 yılında Hıristiyanların eline geçmesiyle askerî ve siyasî hakimiyetleri bitme noktasına gelmiştir.

Hıristiyanların hakimiyetine geçen Endülüs topraklarındaki Müslümanların bir kısmı Kuzey Afrika'ya, bir kısmı Gırnata gibi Müslümanların elinde kalan Endülüs şehirlerine göç etmiştir. Göç etmeyip yerlerinde kalan büyük çoğunluk ise Hıristiyanların hakimiyetinde yaşamaya başlamıştır. Hıristiyanların hakimiyetinde yaşamaya başlayan bu Müslümanlar'a "Müdeccen/Mudejar" ismi verilmiştir (Garía, 1993, s. 18). Mudejarlar, din ve inançlarını rahatça yaşama konusunda kendilerine teminat verilen kimselerdi. Mudejar statüsü, İspanyolların hakimiyeti altında yaşayan Müslümanlara nasıl davranacakları konusunda, Müslümanların "ehl-i zimme" uygulamasından esinlenerek oluşturdukları bir statüydü.

56

Askerî ve siyasî faaliyetlerini devam ettiren Hıristiyanlar, tarihte Katolik Krallar (Mendoza, 1830, s. 63; *Ahbârü'l-'asr fi İnkadâi devleti Benî Nasr* (müellifi meçhul), 1991, s. 54) ismiyle de bilinen Kastilya kraliçesi İzabella ile Aragon kralı Fernando'nun 1469 yılında evlenmesiyle, Endülüs Müslümanları için ciddi sonuçlar doğuracak yeni bir süreç başladı. İzabella ve Fernando'nun evliliği, Müslümanlar karşısında dağınık bir vaziyette devam eden İspanyol saldırılarının daha güçlü ve daha sistemli hale gelmesini sağladı. Nitekim bu evlilikten sonra Endülüs Müslümanlarının elinde kalan son İslâm toprakları da (Gırnata'nın civar bölgeleri) tek tek işgal edildi¹. 1490 yılına gelindiğinde Endülüs Müslümanlarının elinde sadece Gırnata şehri kaldı.

Endülüs'ün "son kalesi" olarak da ifade edilen Gırnata şehrinin 9 aylık bir direnişten sonra 1492 yılında yapılan anlaşmayla² Hıristiyanlar'a teslim edilmesiyle, Endülüs Müslümanlarının 8 asır süren İspanya hâkimiyetleri sona erdi. İspanyolların "megali ideası" olarak görülen Endülüs'ü yeniden ele geçirme "Reconquista" hareketinin

¹ Ründe (Ronda) 1485, Muklîn (Moclín) 1486, Beleş Mâleka (Vélez Malaga) 1487'de, Mâleka 1487'de, Almería (el-Meriyye) 1489'de işgal edildiler.

² Anlaşmanın tam metni için bk. Marmol, 1797, c.I, s. 83-98; Harvey, 1997, s. 344-350.

askerî ve siyasî evresi tamamlanmış oldu. Benî Ahmer (Nasrî'ler)³ Devleti'nin başkenti Gırnata⁴, 56 maddeden oluşan bir antlaşmayla Hıristiyanlara teslim edildi. Antlaşma, Müslümanlar'ın sosyo-kültürel yaşamları ile din, mal, can ve nesil emniyetini garanti altına alan hükümlerden oluşuyordu. Fakat, bu taahhütlere rağmen teslim antlaşmasındaki Müslümanların haklarını garanti altına alan hükümlere kısa bir süre için (7 yıl) İspanyol yönetimi tarafından riayet edildi. 1499 yılından sonra İspanyol yönetimi, İspanya'da "tek din" ve "tek ulus" politikaları doğrultusunda harekete geçti.

Bu makalemizde, İspanyol Katolik Devleti'nin ifade edilen politikası doğrultusunda Endülüs Müslümanlarının asimile süreçlerini ve bu süreçte başvurulan yol ve yöntemlerin neler olduğu üzerinde duracağız. Hıristiyanlaştırma sürecinin İspanyol yönetim mercilerinin tümü tarafından ısrarla sürdürülen bir faaliyet olduğu ortaya koymaya çalışılırken yayımlanan fermanlarla asıl hedefin İslâm'ın Endülüs Müslümanlarının sosyo-kültürel, iktisadî ve dinî yaşamlarından uzaklaştırılması olduğu görülecektir.

A. Asimilasyonun Etkili Araçları: Kraliyet Fermanları

Yukarıda ifade edilen hedefler doğrultusunda harekete geçen İspanyol yönetimi, öncelikle Hernando de Talavera (1423-1507) isimli bir papazı Gırnata başpiskoposluğuna tayin etmiştir (Marmol, 1797, c.I, s. 107-108). Talavera, Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için iknâ yöntemini benimsemiş ve bu konuda kısmî olarak da bir başarı sağlamıştır. Fakat bir süre sonra kilise çevreleri, Kardinal Talavera'nın Gırnata Müslümanlarını Hıristiyanlaştırmak için izlediği ikna yöntemini yetersiz ve yavaş bulmuş, öncelikle Gırnata şehrinde engizisyon mahkemesinin kurulmasını (1499) ve bu mahkemenin Kurtuba Genel Engizisyon Mahkemesi'nin bölgesine dahil edilerek

³ Nasrîler hanedanı (1232-1492) Hazrec kabilesinin soyundan geldiğini iddia eden Muhammed b. Yûsuf b. Nasr tarafından kurulan ve başkenti Gırnata olan Endülüs'ün son hanedanlığıdır. Muhammed b. Yûsuf Muvahhidler'in yıkılmasından sonra Gırnata ve etrafındaki bölgelerde hâkimiyet kurmuş, etrafı Hıristiyan krallıklarla çevrili olduğu halde yaklaşık 250 yıl süren bir devletin temellerini atmıştır. Muhammed b. Yûsuf b. Nasr'ın İbnü'l-Ahmer olarak tanınmasıyla bu devletin bir diğer adı Benî Ahmer olmuştur. Nasrîler ismi hakkında bk. İbn Haldûn, 1997, IV, 172; ayrıntılı bilgi için bk. İbn İzâri, 1983, IV, 330 vd.; Levi-Provençal, E. (...). Nasrîler, *İslam Ansiklopedisi*, IX, 114-118.

⁴ Sierra Nevada dağının kuzeybatı eteklerinde, Genil (Şenil)'in sağında, denizden 689 m. yükseklikte kurulan şehrin ismi günümüzde Granada olarak kullanılmaktadır. Müslümanlar tarafından ise Gırnata ve bazen de Agarnata olarak kullanılmıştır. Endülüs'te en uzun süre İslâm hâkimiyetinde kalan ve Zirîler'le Nasrîler'e payitahtlık yapmış bir şehirdir; bk. Özdemir, M. (...). Gırnata, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XIV, 51-57.

bölge halkı tarafından gaddar olarak bilinen Diego Rodriguez Lucero isimli şahsın getirilmesini sağlamışlardır⁵. Gırnata'nın Engizisyon mahkeme alanına dâhil edilmesiyle ilk adımı atılan bu yeni Hıristiyanlaştırma politikasının yürüyebilmesi için başpiskoposluk görevini heyecanla sürdüren Talavera'nın yardımcılığına, Francisco Ximenez de Cisneros⁶ isimli şahıs tayin edilmiştir⁷. Lea'nin: "Bu olağanüstü adama İspanya çok şey borçludur ama yaptığı hizmetler tamiri imkânsız uygulamalardan dolayı gölgede kalmıştır" diye bahsettiği (2006, s. 41) Cisneros, Gırnata Müslümanlarını ciddi manada rahatsız etmiştir.

Kardinal Cisneros'un Gırnata'ya tayin edilmesiyle Gırnata Müslümanları için yeni bir dönemin kapıları aralanmış, Hıristiyanlaştırma planı revize edilerek Müslüman fakihlerin ve halkın da hazır bulunduğu toplantılarda münazaraya girmeleri sağlanmıştır. (Janer, 1857, s. 21). Bu münazara toplantılarının birinde 3.000-9.000 arasında kişi din değiştirip üzerlerine kutsal su serpilerek vaftiz edilmiştir (18 Aralık 1499)⁸. Cisneros'un Gırnata'daki bu çalışmaları sonucunda görevinin ilk günlerinde toplam 11.000 kişi zorla Hıristiyanlaştırılmış (Zayas, 1996, s. 11), Gırnata'daki birçok cami

⁵ Lucero'nun, Müslümanların mallarını müsadere işlemlerinde acımasızlığı sebebiyle Kastilya kralı Fernando'nun güvenini kazandığı, fakat bir müddet sonra onun bu hile ve gaddarlık dolu davranışları sonucunda Kurtuba'da başgösteren ayaklanmadan (1506) sorumlu tutularak görevden alındığını kaydedilir; bk. Hitos, F. A. (1993). *Mártires de la Alpujarra en la Rebelión de los Moriscos (1568)*, Granada: Universidad de Granada, s. 26; Lea, H. C. (2006). *İspanya Müslümanları, Hıristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri* (Abdullah Davudoğlu, Çev), İstanbul: İnkılâb Yayınları, s. 41.

⁶ Madrid yakınılarındaki Ximenez köyünde 1436 yılında doğdu. Hayatının büyük bir bölümünü Doğu dillerini bilhassa Arapçayı öğrenmek için harcadı. 1492 yılında İspanya'da büyük din adamı unvanı ile din işlerinin tanzim edilmesi vazifesini üstlendi. 1499'da ise Papa tarafından Kastilya'daki din adamlarından mesuliyetle görevlendirildi. Müslümanlar'a karşı ciddi bir mücadele veren Ximenez Gırnata'daki vazifesinden sonra 1505 yılında komutasındaki İspanyol savaş birlikleriyle Cezayir'deki Vahran kasabasına saldırdı. Bu saldırı esnasında birçok Müslüman öldürüldü ve birçoğu esir edildi. 1517 yılında öldü; bk. Lea, H. C. (1998). *el-'Arab ve'l-Müslimûn fi'l-Endelüs ba'de sukûti Gırnata* (Hasan Saïd Kermî, trc.), Beyrut: Dâru Lübnân, s. 45-46, dn.2.

⁷ Bu esnada Cisneros'un Alcalá'da bir üniversitenin temellerini atmakla meşgul olduğu ve Tuleytûla'da (Toledo) Başpiskopos olarak görev yaptığı belirtilir; bk. Mendoza, H. (1830). *Guerra de Granada* (Benito Monfort, haz.), Valencia: Libreria de Mallén y Berard, s. 64; Boronat, P. y Francisco, B. (1992). *Los Moriscos Españoles y su Expulsión*, Granada: Universidad de Granada, s. 108; Hitos, s. 26.

⁸ Hıristiyanlaştırılan şahısların sayılarını karşılaştırma için; bk. Hitos, s. 26; Lane, S.-Poole, S. (1888). *The Moors in Spain*, London, s. 269; García, G. C. (2007). "Huellas de la sociedad musulmana granadina: la conversión del Albayzín (1499-1500)", *En la España medieval*, sy. 30, s. 336; ayrıca bk. Iversen, R. F. (2002). *Prophecy and Politics: Moriscos and Christians in Sixteenth and Seventeenth Century Spain*. Yayınlanmamış doktora tezi, Princeton University, US, s. 41

gibi⁹ Gırnata'nın Beyyâzîn semtinde bulunan büyük cami "San Salvador" ismiyle kiliseye dönüştürülmüştür (Marmol, 1797, c.I, 114; Boronat y Barrachina, 1992, s. 108; Lea, 1998, s. 46). Müslüman genç kızlar, İspanyol erkeklerle; Müslüman erkekler ise İspanyol kızlarla evlenmeye zorlanmış, Müslümanların ileri gelenlerini Hıristiyanlaştırmak maksadıyla yüklü miktarlarda borçlanarak din değiştirecek olanlara hediyeler vermiştir (Rıdvân, 1998, s. 77). Fakat bu çabalara rağmen yeteri kadar din değiştirme hadisesi meydana gelmeyince Kardinal Cisneros daha sert tedbirlere başvurarak Müslümanlara Gırnata teslim antlaşmasıyla daha önceleri tanınmış olan dinî ve sosyal haklarını ellerinden almıştır (Mendoza, 1830, s. 64).

Gırnata Müslümanları, baskı altında din değiştirme sürecinin devam etmesi hâlinde İspanya'da hiçbir Müslüman'ın kalmayacağı endişesine kapılmışlardır. Gırnata'nın soylu bir ailesine mensup olan Zegri isimli Müslüman'ın başına gelenler, bu endişelerinin yersiz olmadığını ortaya koymuştur.¹⁰ Rivayet edildiğine göre Zegri, Hıristiyanlığı kabul etmediği için Cisneros tarafından hapsedilerek günlerce aç ve susuz bırakılmış işkencelere daha fazla dayanamayınca da Cisneros'a gelerek rüyasında Tanrı'nın kendisine Hıristiyan olması gerektiğini söylediğini belirterek yaptıklarından dolayı kardinalden affını istemiştir. Bu durumdan memnun olan Cisneros, ona Zegrí Gonzalo Fernández Zegrí ismini vererek Hıristiyanlaştırmıştır (Boronat y Barrachina, 1992, s. 108; Hitos, 1993, s. 27).

B. Kastilya ve Gırnata Müslümanlarının Hıristiyanlaştırılması

Kardinal Cisneros'un Gırnata'daki Hıristiyanlaştırma çalışmaları devam ederken diğer taraftan da bu sürecin bir an evvel tamamlanması için İspanyol yönetimi tarafından fermanlar yayımlanmaya başlanmıştır. Fermanların yayımlanmaya başlamasıyla resmî Hıristiyanlaştırma süreci başlamıştır. Bu amaçla, İzabella İspanya'nın diğer bölgelerinden Gırnata'ya gelen yeni Hıristiyan olan Müslümanların şehre girişlerini ve Gırnata Müslümanlarıyla temaslarını önlemeye yönelik bir ferman yayımlamıştır (20 Temmuz 1501) (Boronat y Barrachina, 1992, s. 112). Fakat bu fermanın Müslümanların,

⁹ Coleman, D. W. (1996). *Creating Christian Granada: Religion and Community on the Old-World Frontier, 1492-1570*. Urbana, Illinois, s. 1.; Bu sayının 50 bin olduğu da belirtilmiştir; bk. Salim, S. A. (1993). *A'lakatü Mısır el-Memlûkiyye bi Gırnata Kabîlu ve vukubu sukûtiha, el-Zikrâ hamsemie senetü li sukûtu Gırnata, 1492-1992*, Zagvan, s. 112. Zegrí olayı hakkında geniş bilgi için bk. Marmol, 1797, c.I, s. 114-116; Hitos, 1993, s. 27; Iversen, 2002, s. 84

Gırnata'nın çevre bölgelerden temin ettiği buğdayın ulaşımını sağlamaları (Sâmerrâî ve diğerleri, 2000, s. 307) ve muhtelif ticârî faaliyetleri ellerinde tutmaları sebebiyle (Lea, 2006, s. 54) tatbiki mümkün olmamıştır. 30 Temmuz 1501 tarihli ikinci bir ferman yayımlanmış Morisko erkeklerin kadınlarla farklı saatte hamama gitmeleri yasaklanmıştır (Ortiz ve Vincent, 1998, s. 125).

Aynı sene içerisinde Gırnata Müslümanlarının silâh taşımalarını yasaklayan ve bu yasağa uymayanların yakalandıklarında hapis cezasına çarptırılacaklarını ve mallarının müsadere edileceğini; ikinci kez yakalandıklarında ise, ölümle cezalandırılacaklarını muhtevî yeni bir ferman yayımlanmıştır (27 Eylül 1501). (Lea, 2006, s. 53; Özdemir, 1996b, s. 272-3). Silâh taşıma yasağının getirilmesi sadece, şiddetin kol gezdiği bir dönemde, Endülüs Müslümanlarını nefsi müdafaa noktasında bir acizyet içerisine düşmelerine sebebiyet verecek önemli bir yasak olmuştur. Çünkü, Hıristiyanlaştırma süreci devam ettirilirken bu sürecin devamını durduracak en önemli araçlardan biri olan silâhlar Müslümanların elinden alınmıştır. Daha sonraki süreçlerde silah yasakları, yayımlanan fermanlarda yerini zaman zaman alacaktır. Nitekim, 1526 yılında yayımlanan fermana Moriskolar'a verilecek olan silâh ruhsatlarının sınırlandırılması aynı amaca hizmet edecektir (Marmol, 1797, c.I, s. 141-142).

İspanyol yönetimi, Hıristiyanlaştırma sürecini bir an evvel tamamlamak için ardı sıra fermanlar yayımlamaya devam etmiştir. 12 Ekim 1501 tarihinde yeni bir kraliyet fermanı yürürlüğe konulmuş; bütün Arapça kitapların yakılması, Arapça konuşulmasının yasaklanması ve Arapça konuştukları tespit edilenlerin ölüm cezasına çarptırılması emredilmiştir (Kettanî, 1997, s. 65-69). Müslümanların Kur'an ve İslâm dini ile bağlarını koparmaya yönelik bu fermanın öngördüklerine karşın, Müslümanlar Arapça kitapları gizlice okumaya devam etmişlerdir. Nitekim yıllar sonra Gırnata'nın Beyyâzîn semtindeki bir evin duvarları arasında 60 adet Kur'an ve İslâm dini ve ibadetlerini anlatan kitaplar bulunmuştur (Şubat 1570). Aynı şekilde Mâleka şehrinde de benzer eserler, engizisyon mahkeme memurları tarafından ele geçirilmiştir (1567). (Ortiz ve Vincent, 1998, s. 125).

Kral Fernando, 12 Şubat 1502 tarihli yeni bir ferman yayımlamıştır. Buna göre; (Janer, 1857, s. 23-25; Fernandez ve Gonzalos, 1866, s. 432.) Nisan ayı sonuna kadar 14 yaşın üstündeki erkekler ile 12 yaşından büyük olan kadınların Kastilya Krallığı'nı terk etmeleri, bu yaş grubunun altındaki çocukların ailelerinden alınıp Hıristiyan ailelere verilmesi istenmiştir. Zorunlu göçe tâbi tutulan Müslümanların, altın ve gümüş haricinde taşıyabildikleri mallarını yanlarına almalarına izin

verilmiştir. İspanyol yönetimi her ne kadar Moriskolar'ın göç etmelerine izin vermişse de yapılacak göçler için bazı sınırlamalar getirmiştir. Moriskolar'ın Navar ve Aragon bölgelerindeki kıyı kesimlere göç etmelerine izin verilmemiştir. Ayrıca yurt dışına gitmeyi tercih edecek olan Moriskolar'ın sadece Biskay Limanı'nı kullanmalarına ve sadece Mısır'a gitmelerine müsaade edilmiştir. Bu karar, bir taraftan Moriskoların göç etmelerini zorlaştırıp onların Hıristiyanlığı kabul etmelerini sağlamaya yönelik iken diğer taraftan da Kuzey Afrika'ya göç etmelerini engelleyerek ileride İspanyol krallığına karşı Akdeniz'de hareket eden korsanlara katılmalarını önlemeyi amaçlamıştır.

İspanyol yönetiminin göç şartlarını zorlaştırmasına ve sadece Mısır'a gitmelerine izin verilmesine rağmen bazı Moriskolar, bir yolunu bulup Fas, Cezayir ve Tunus'a hicret etmeyi başarmıştır (Makkarî, 1998, c.VI, s. 280; Lea, 2006, s. 55). Yolculuk şartlarını göze almayan ve hicret etmeye gücü yetmeyenlerin topluluklar hâlinde Hıristiyanlığı kabul etmeleri, fermanın göç etme şartlarını zorlaştırarak Müslümanların din değiştirmelerini sağlamak şeklinde ifade edilebilecek olan amacına, görünüşte ulaşıldığını söylemek mümkündür. Nitekim Lea, İspanya'da kalan Müslümanların kendi istekleriyle Hıristiyan olduklarını ifade etmelerinin aldatıcı bir durum olduğunu ifade etmiştir (2006, s. 56).

Bu fermanın uygulanması sonrasında yaklaşık 50.000 kişi Hıristiyanlaştırılmış, Nisan'ın sonuna kadar Kastilya topraklarını terk etmeyenler/edemeyenler resmen Hıristiyan kabul edilmişlerdir¹¹. Bu tarihlerde (1502), İspanyol yönetiminin Gırnata ve civarında yaşayan Müslümanlar hakkındaki kanaati, onların şeklen Hıristiyan oldukları, gizlice İslâmî ibadetlerini icra ettikleri şeklindeydi. Bir müddet sonra, Kral Fernando, Navar topraklarını da kendisine bağlayınca (1512), 1502 yılındaki fermanın hükümlerini buradaki Müslümanlara da teşmil etmiştir. Fakat, bu bölgedeki Müslümanların çoğu, Fransa sınırındaki bölgelerde yaşadıkları için, boyun eğmek yerine göç etmiştir. Göç etmeyip geride kalanlar ise fermanın öngördükleri doğrultusunda resmen Hıristiyan kabul edilmişlerdir. Çünkü göçü tercih etmeyip yerinde kalmak, Hıristiyanlığı kabul etme manasına gelmiştir. Dolayısıyla bu kimseler artık Hıristiyan kabul edilmiş, onların hakiki birer Hıristiyan olup olmadıklarıyla alâkalı takibatın yapılması ise engizisyon mahkemesine havale edilmiştir (Özdemir, 1996b, s. 275).

¹¹ Fermân, Müslümanların Hıristiyan olmamaları durumunda Müslümanlar'ın yurdu terketmelerini öngörüyordu; bk. Williams, D. S. (1993). *Beyond the Limits of Genre: The Rhetoric of History in the Guerras Civiles de Granada*. Princeton, s. 202.

Başta Gırnata'da olmak üzere İspanya'nın Kastilya ve Leon bölgelerinde iradeleri dışında Hristiyanlığa sokulan ve fakat kalplerinde İslâm'a olan bağlılıklarını devam ettiren Müslümanlar, bu tarihten (1502) sonra genellikle "Morisco" adıyla zikredilmeye başlandılar (Lane - Poole, 1888, s. 270; Provençal ve Baysun, 1979, s. 427-429; Bilgin, 2010, s. 16-18). Aragon, Belensiye ve Navar bölgelerindeki Müslümanların bu isimle anılmaları ise resmî Hristiyanlaştırma sürecinin bittiği 1526 yılı sonrasındadır. Makalemizin bundan sonraki kısımlarında bu Müslümanlar için "morisco" ismini kullanacağız. Gerek bu konuda yazılan ilmi eserlerin çoğunda bu ismin kullanılması, gerekse günümüzde Moriskoloji ismiyle bir literatürün oluşmuş olması, zorla Hristiyanlaştırılan Endülüs Müslümanları için yaygın olarak "morisco" kelimesinin kullanılması bu ismi tercihimizde önemli olmuştur.

C. 1526 Tarihli Gırnata Fermanı ve Moriskoların Tepkileri

Yukarıda ifade edilen gelişmeler yaşanırken Kral Fernando öldü (1516). Yerine Hristiyanlığı "Tek çobanın yönetimi altında toplamak" ve "Evrensel Krallığı" tesis etmek arzusunda olan V. Carlos (1516-1556) geçti (Braudel, 1994, c.II, 31-33; Uzunçarşılı, 1983, c.II, 380). V. Carlos selefinin bıraktığı yerden Hristiyanlaştırma faaliyetlerine hızla devam etti. Devlet işleriyle alakalı olarak Gırnata'da bulunduğu esnada Moriskolarının ileri gelenlerinden Fernando Vegenas, Miguel de Aragon ve Diego Lopez Benexara isimli şahıslar (Lea, 2006, s. 212; İnân, 1987, s. 354) rahiplerin, engizisyon mahkemesi memurlarının ve diğer devlet görevlilerinin kendilerine haksız bir şekilde baskı yaptıklarına dair ona şikâyette bulundular. Carlos, şikâyete konu olan meselelerin araştırılması için bir heyet oluşturdu. Heyetin hazırladığı raporu Carlos, dönemin Engizisyon Mahkemesi Genel Başkanı Manrique'ye¹² ilettili. Manrique, konuyla alakalı ek bir çalışma yaptırarak bir rapor hâline getirerek Carlos'a sundu. Hazırlanan raporda Moriskolar'ın iyi birer Hristiyan olmaları için yeni bir takım yasakların uygulamaya konulması tavsiye ediliyordu. Carlos, bu raporun ışığında, Moriskolar açısından vâhim sonuçlara yol açacak olan "Gırnata Fermanı'nı" (7 Aralık 1526) yayımladı (Muñoz y Gaviria, 1861, s. 103). Hazırlanan ferman, Moriskoların daha önceki şikâyetlerini gidermek bir yana, onlar üzerinde süregelen baskıların

¹² Alonso Manrique de Lara y Solís (1471-1538) çeşitli dinî vazifelerinden sonra engizisyon genel başkanı iken Sevilla'da attan düşerek ölmüştür; bk. http://en.wikipedia.org/wiki/Alonso_Manrique_de_Lara (Mart 2009)

daha da artırılmasını ihtiva eden yeni şartları içermekteydi. Moriskoların İspanyol yönetimi nezdindeki yoğun çabalarıyla kararı alınan fakat yürürlüğü durdurulan fermana göre;

Arapçanın kullanılması ve Mağribî elbiselerin giyilmesi, terzilerin bu tarzda elbise dikmeleri ve gümüşçülerin onların (Arapların) âdetlerine uygun mücevherat üretmeleri yasaklanacaktı. Gırnata'daki hamamların kapatılması, doğumların (herhangi bir Mağribî merasimin yapılmaması için) Hristiyan ebelere bırakılması, silâh ruhsatlarının sıkı denetim altına alınarak Müslümanların silâhsızlandırılmaları sağlanacaktı. Cuma ve düğünlerin yapıldığı günlerde Müslümanlara* has âdet ve göreneklerin yapılmaması, cumartesi günleri de Hristiyan âyinlerinin ikâme edildiğinin görülmesi için Moriskolar'a ait evlerin kapıları açık kalacaktı. Ellere, ayaklara ve kadınların başlarına kına yakması yasaktı. Kastilya'da çocukların eğitimi için kurulan okullar Gırnata, Vâdîaş ve el-Meriyye'de açılacaktı. Hiçbir Mağribî isim kullanılmayacak ve vaftiz (hür ve köle fark etmez) olmayan hiç kimse koruma altına alınmayacaktı. (Marmol, c.I, 142-142; Bleda, 2001, s. 656; Longas, 1998, s. 353-354; Epalza, 1992, s. 46) Ayrıca, Morisko ve Hristiyanların birbirlerine “köpek”¹³ demeleri yasaklanacak şayet bir Morisko bir Hristiyan’a “köpek” derse ilkinde on gün, bir Hristiyan bir Morisko'ya “köpek” derse altı, tekrarı hâlinde ise iki katı hapisle cezalandırılacaklardı (Lea, 2006, s. 79, dn. 17).

İspanyol Krallığı, bu yeni baskı ve yaptırım fermanına karşı oluşabilecek tepkileri azaltmak ve Moriskoların gözünü korkutmak için Ceyyân Engisizyon Mahkemesi'ni Gırnata'ya nakletmiştir (Lea, 2006, s. 212). Gırnata Moriskolar'ı fermanın yürürlüğe konulmaması için İspanyol yönetimi nezdinde girişimde bulunarak, fermanın iptal edilmesi veya ertelenmesi karşılığında ödedikleri ek vergilere ilâveten 80.000 duka altın vermeyi Carlos'a teklif etmişlerdir. Carlos, bu sırada Kastilya Devleti'nin içinde bulunduğu kötü ekonomik koşulları göz önünde bulundurarak bu teklifi kabul etmiş ve fermanın yürürlüğe konulmasını 40 yıl boyunca durdurmuştur (Muñoz y Gaviria, 1861, s.

¹³ Bu hitap tarzı Morisko ve Hristiyanlar arasında bir birlerini aşağılama amacıyla kullanmışlardır. Hristiyanlar Moriskolar'a “Arap köpeği” olarak hitap ederken, Moriskolar Hristiyanlara “Hristiyan köpekler” olarak hitap etmişlerdir.

105-106; İnân, 1987, s. 358). Gırnata'da Moriskolar'ın sadece kılıç ve hançer, köylerde ise mızrak taşımalarına izin verilmiştir.

Gırnata fermanının 1530 ve 1540 yıllarında yürürlüğe konulması yönünde kilise ve engizisyon mahkeme çevresinin çabaları sonuç vermemiştir (Lea, 2006, s. 214). 1537'de Müslümanların yerlerini terk etmelerini ve sahil kentlerine yaklaşmalarını yasaklayan bir başka ferman çıkarılmıştır¹⁴. Şayet bir Morisko sahil kentlerinden birinde yakalanacak olursa büyük miktarda fidye ödeyecek ve malları müsadere edilerek cezalandırılacaktı. (Muñoz y Gaviria, 1861, s. 108.) Daha sonraki bir fermanla da Moriskoların yoğun olarak yaşadıkları Gırnata bölgesinden, Belensiye bölgesine geçişleri de yasaklanmıştır (1541) (İnân, 1987, s. 355; Kettânî, 1992, s. 111).

D. 1567 Tarihli Ferman ve Moriskoların Tepkileri

Carlos dönemi (1516-1555), Endülüs Müslümanlarının resmî Hıristiyanlaştırma sürecinin tamamlandığı, fakat yayımlanan fermanların tam anlamıyla uygulanamadığı, Moriskolar'ın bundan istifade ile gizlice dinî vecibelerini yerine getirdikleri bir dönem olmuştur. Carlos'tan sonra İspanya tahtına geçen oğlu II. Philip dönemi (1555-1598)¹⁵ ise bu baskıların sürekli ve kalıcı hale gelmesi için İspanyol Devleti tarafından yeni adımların atıldığı, Moriskolar açısından daha da zorlu geçecek olan bir dönem özelliği taşımıştır.

Dönemin Gırnata başpiskoposu Pedro de Guerrero (1499-1576), Katolik inancı ve kilise manevî hayatının temellerinin tartışıldığı İtalya'da yapılan Trent Kilise Konsili'ne katıldıktan sonra (1563) Roma'ya uğramıştır¹⁶. Papa III. Paul'a, Endülüs'te yaşayan Moriskolar'ın sadece ismen Hıristiyan olduklarını, kalben Katolik inâncına iman etmediklerini söyleyip şikâyette bulunmuştur (Marmol, c.I, s. 141.) Bu görüşmeden sonra Papa, İspanya kralı Philip'e "bu

¹⁴ İspanyol yönetimi Moriskolar'ın Kuzey Afrika ile olası haberleşmesini kendisine her zaman bir tehdit olarak görmüştür. Bu sebeple de her defasında kıyı kentlerden onları uzak tutmak için çaba sarfetmiştir.

¹⁵ II. Philip döneminin akademik bir çalışma çerçevesinde ele alındığı eser için bk. Braudel, F. (1994). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. (Cilt 2), (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.), İstanbul: İmge Yayınları.

¹⁶ Bugün İtalya'nın bir şehri olan Trent (Trento) şehri, Roma Katolik Kilisesi'nin çağrısı üzerine toplanan Evrensel Kilise Şurası'na üç kez ev sahipliği yapmıştır. Kilise Şurası Katolik inancının temelleri hakkında Protestanlar tarafından ortaya atılan iddialara cevap vermek ve kilise manevî hayatının çerçevesini çizmek için 1545-47, 1551-52, 1562-63 yıllarında olmak üzere 3 kez Trent'te toplanmıştır; ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.newadvent.org/cathen/15030c.htm> (Ekim 2009).

soruna (Moriskoların gerçek manada Hıristiyanlaştırılması) çare bularak bu insanların ruhlarının kurtarılmasını" talep eden bir mektup göndermiştir (Marmol, 1797, c.I, s. 141). Bu mektup üzerine harekete geçen II. Philip, peşpeşe yeni fermanlar yayımlamıştır. Bu fermanların ilkinde (1563) (Esteban, 1988, s. 20): Moriskolar'ın izinsiz silâh taşınması yasaklanarak bütün silâh ruhsatlarının yenilenmesi istenmiştir. Ruhsatsız silâhların en geç 50 gün içinde devlet yetkililerine teslim edilmesi mecburiyeti getirilerek, teslimi geciktirenlerin 6 yıl hapis cezası ile cezalandırılacağı ilân edilmiştir.

Başpiskopos Pedro de Guerrero Gırnata'ya dönünce, Kilise Taşra Konsili'ni toplamıştır (1565). Toplantıya, Gırnata Başpiskoposluk bölgesine bağlı olan Mâleka, Vâdîaş ve el-Meriyeye şehirlerindeki papazlar katılarak Moriskoların durumu değerlendirilmiştir (Marmol, 1797, c.I, s. 142; Janer, 1857, s. 31). İspanya topraklarında bulunan Moriskoların takkiye yaptıkları tespitine yer verilerek gerçek birer Hıristiyan olmaları için her türlü tedbirin alınması gerektiği belirtilmiştir. Başpiskopos Pedro de Guerra özellikle Moriskoların giyim kuşam konusunda Mağribiler gibi giyindiklerini, bu giyim tarzlarının değişikliğe tâbi tutulması üzerinde önemle durup şayet kalpten iman etmişlerse bir Hıristiyan gibi yaşamaları ve giyinmeleri gerektiğini dile getirmiştir (Baroja, 2003, s. 141; Lea, 2006, s. 223). Ayrıca, erkek çocukların sünnet edilmesinin önlenmesi, Hıristiyan ebeler gözetiminde yeni doğumların yaptırılıp bu çocukların vaftiz edilmelerinin sağlanması ve çocuklara sadece Hıristiyan isimlerinin verilmesi, evlilik öncesinde çiftlere Katolik inancının öğretilmesi gibi hususlara uyulması noktasında herhangi bir zaafiyetin gösterilmemesi gerektiğine dair kararlar alınmıştır. (Moreno, 1982, s. 99-100). Bir müddet sonra, Moriskoların yaşadıkları köylere, onları gözetlemek amacıyla 12'şer Hıristiyan ailenin yerleştirilmesi kararlaştırılmış (Ortiz ve Vincent, 1998, s. 39.), Moriskoların arasına yerleştirilen bu aileler cuma ve bayram günlerinde onların Hıristiyan âdetlerine uyup uymadıklarını kontrol etmekle görevlendirilmiştir.

Kilise Konsili'nce alınan kararların ve 1526'da Carlos tarafından yürürlüğe konulması ertelenen fermanın içerdiği yasakların uygulanması için Başpiskoposluk harekete geçerek (1566) (Longas, 1993, s. 41.) söz konusu kararların uygulanmasını talep eden bir mektubu II. Philip'e göndermiştir (Coleman, 1996, s. 278). II. Philip, Kilise Konsili'nden gelen çağrılarını ve papadan gelen benzer konuları ihtiva eden mektubunu (1563 tarihli) dikkate alarak Moriskoların iyi birer Hıristiyan olması için yeni adımlar atmıştır. Konsil'in mektubunda ifade edilen hususların araştırılması için bir "Tahkik Heyeti" kur-

muştur. Başında Engizisyon Genel Başkanı olan Diego de Espinosa'nun bulunduğu heyet (Marmol, 1797, c.I, s. 142; Lea, 2006, s. 222), bilhassa Moriskolara müsamahasız davranan şahıslardan oluşturulmuştur. Konu hakkında bir süre çalışan heyet, hazırladığı raporu Philip'e sunmuştur. Raporun amacı, İspanyol yönetimi tarafından adı konulan sorunun nasıl ve ne şekilde çözülmesi gerektiğine dair yöntemlerin belirlenmesine yönelik olmuştur. Heyetin hazırladığı raporda özetle şu hususların üzerinde durulmuştur; Moriskoların gerçekten iyi birer Hıristiyan olmaları için kıyafetlerini, dillerini, örf ve âdetlerini terk etmelerinin sağlanması ve Carlos döneminde Gırnata'da yayımlanan fakat Moriskoların çabalarıyla yürürlüğe girmesi engellenen 1526 yılındaki fermanın içerdiği yasakların uygulamaya konulması olmuştur (Baroja, 1957, s. 141; Lea, 2006, s. 223).

II. Philip, hızlı harekete geçilmesi taleplerini soğukkanlılıkla karşılamış, Moriskolara karşı uygulayacağı katı politikanın doğruluğu hususunda tam manasıyla emin olmak için o sırada Alcala'da ilâhiyat profesörü olan, daha sonra da Avilá piskoposluğuna tayin edilen güvendiği bir papaz olan Dr. Otadui ile görüşmüştür (Lea, 2006, s. 223). Görüşmede papaz, krala, şayet insanlardan biri kendisine bir Kastilya deyişi olan; 'Daha çok Mağribî, daha çok para' derse, kendisinin de onlara daha eski bir Kastilya deyişi olan 'Ne kadar az düşman olursa o kadar iyidir' sözünü hatırlatmasını ve 'Ne kadar çok Mağribî ölürse, o kadar çok para olacaktır; çünkü düşmanın sayısı azalacaktır' sözlerini söylemiş, Moriskolara yapmak istedikleri konusunda İspanyol kralını teşvik etmiştir.

Bu görüşmeden sonra II. Philip 1526 yılında yürürlüğü durdurulan fermanın maddelerini ve Gırnata Kilise Konseyi'nin önerilerini (1565) dikkate alarak (Marmol, 1797, c.I, 142; Aguilera, 1997, s. 583-610; Lea, 2006, s. 223) Moriskolara karşı geniş çaplı tedbirlerin alınmasını içeren ve kraliyet kaza yetkisini derebeylerin arazisine de teşmil eden yeni bir ferman hazırlamıştır (1566). Kraliyet kaza yetkisi, o ana kadar derebeylerin topraklarında aileleriyle yaşayan Moriskolara, derebeylerin izni olmadan teşmil edilmemişti. Bu yeni fermanla birlikte, Moriskolar devlet güçlerine karşı korumasız bırakmıştır. Çünkü, Moriskoların toprak sahiplerinin arazilerine yerleşmeden önce işledikleri bazı suçların dosyaları yeniden açılarak onların üzerindeki baskı artırılmıştır (Lea, 2006, s. 220).

II. Philip, hazırlanan yeni fermanın Gırnata'da duyurulması esnasında hazır bulunması için Gırnata bölge valisi Kont Tendilla'nın bulunmasını emretmiştir. Bu emir, kendisine iletildiğinde Kont Tendilla, bölgeyi ve bölge halkını en iyi tanıyanlardan biri olarak II.

Philip'ten, ya fermanın uygulanmasının askıya alınmasını veyahut da kendisine takviye birlikler gönderilmesini talep etmiştir (Marmol, 1797, c.I, s. 147). Aslında, Tendilla'nın yapmak istediği şey, fermanın yürürlüğe konulmasıyla ortaya çıkması muhtemel tehlikeler konusunda kralı uyarmaktı. İspanyol savaş konseyi de, sorunun çözümü noktasında, Kont Tendilla'yı ve önerilerini desteklemiştir. Fakat, İspanyol Kraliyet Meclis üyelerinin, teşkilatsız ve silâhsız olan Moriskolar'ın* yargı gücüyle itaat altına alınacağı düşüncesinde olmaları, Tendilla'nın girişiminin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Çünkü, İspanyol yönetimi Moriskoların başkaldırmaları durumunda, yeterli silah ve mühimmatları bulunmadığından kısa süre içerisinde etkisiz hale getirileceklerini düşünmüştür (Lea, 2006, s. 224).

II. Philip, bir süre sonra ülkeyi “dâhil” düşmanlardan temizlemek maksadıyla gizlice hazırlattığı kanun (1566) metnini 1 Ocak 1567 tarihinde ilân edilmek ve dağıtılmak için hazır hâle getirmiştir (Harvey, 2005, s. 214). Söz konusu tarih, Fernando ve İzabella'nın Gırnata şehrini işgal etmelerinin yıldönümüydü (Marmol, 1797, c.I, 148; Lea, 2006, s. 224; İnân, 1987, s. 360). Hazırlanan yeni fermana göre (Marmol, 1797, c.I, s. 143-145; Longas, 1998, s. XLV-XLVI; Hitos, 1993, s. 37-38);

Moriskolar, en geç 3 yıl içinde Kastilya dilini öğrenmekle mükellef tutulacak ve 3 yıldan sonra da kimse alenen veya gizlice Arapça konuşmayacak ve yazmayacaktı. Arapça ile yapılmış bütün mukâveleler (yapılmış olan kontrat ve yazışmalar) geçersiz sayılacaktı. (Fermanın yayımlanmasından sonraki) 30 gün içinde bütün kitaplar Gırnata Meclis Başkanı Deza'ya teslim edilecek, suç unsuru olanlar ayıklanarak gerisi sahiplerine teslim edilecek ve üç yıl sonra bunlar da tamamen imha edileceklerdi. Bundan böyle hiç kimse Mağribî kıyafet giymeyecek, terziler onları dikmeyecek, ipekten olanlar bir, pamuktan olanlar (Araplara has kıyafetler) iki yıllığına giyildikten sonra ortadan kaldırılacaktı. Bu iki yıl içinde kadınlar örtünmeyecek ve yüzlerini örtmeyecekti. Nişan ve düğün merasimlerinde kilise âdetlerine uyulacaktı. Bu tür kutlamalarda Cuma günü öğle vakti (Moriskoların cuma namazı kılıp kılmadıkları rahat kontrol edilsin diye) evlerin kapıları açık tutulacak, böylece Katolik görevlilerin teftiş maksadıyla Morisko evlerine rahatça girebilmeleri sağlanacaktı. Zambra ve Leilalar-şarkı ve

oyunlarla şenlik- (Katolik) dine aykırı olmamasına rağmen cuma ve bayram günlerinde yasaklanacaktı. Mağribî isim ve soy isimler terk edilecekti (kabile ismine atf yapılan İbn gibi), kına yakmak yasaktı, şahsî ve umuma açık bütün hamamlar yıkılacaktı.¹⁷ Bir Moriskonun ruhsatı olsa dahi Mağribî köle edinemeyecek, siyahî köle ruhsatlarının hepsi Deza'nın tasdikinden geçecekti. Arapça kitapların Kastilya diline çevrilmeleri zorunlu olacaktı.

II. Philip, yeni fermanın ihtiyâtı elden bırakmadan tavizsiz uygulanması maksadıyla Pedro de Deza'yı¹⁸ Gırnata Şansölyeliği'ne (Gırnata Meclisi Başkanlığı) getirmiş (5 Mayıs 1566) ve fermanın duyurulup icra edilmesi için Pedro de Deza'yı Gırnata'ya göndermiştir (25/05/1566) (Baroja, 1957, s. 143). Ayrıca, II. Philip, Gırnata Şansölyeliği'ni (Meclis Başkanlığı) yeni Kastilya'nın¹⁹ bütün bölgeleri için, Valladolid Şansölyeliği'ni de eski Kastilya²⁰ için en yüksek mah-keme hâline getirmiştir (Lea, 2006, s. 221; Tâhâ, 2004, s. 50). Bu yeni yapılanma, Moriskolar'ın sıkı bir şekilde denetimleri amacıyla yapılmıştı.

Pedro de Deza, ilk iş olarak, fasih Arapça konuşabilen ve Gırnata Moriskolarıyla iyi ilişkiler içinde olan Alonso de Horozco isimli şahsı görevlendirmiştir. Alonso, Gırnata Moriskoları'nın ileri gelenlerini San Salvador Kilisesi'ne davet ederek, fermanın ilân edilmesi durumunda halkın galeyana gelmemesi için, halkı ikna etmelerini istemiştir. Şayet halkı ikna edecek olurlarsa, kendilerine kral tarafından pâye ve makam verileceğini söylese de, Morisko ileri gelenleri, buna teşebbüs edemeyeceklerini, halkı ikna için çaba sarfetmeleri durumunda halk tarafından taşlanacaklarını söyleyip bu teklifi reddetmişlerdir. Çünkü onlar bu fermanın halkın asla kabul etmeyeceği şartları ihtiva ettiğini biliyorlardı (Marmol, 1797, c.I, s.

¹⁷ Lea, Simancas arşivinde karşılaştığı tarihsiz bir kanun metninde Gırnata şehrindeki tüm hamamların yıkılmasının emredildiği, evinde veya başka bir yerde hamam olarak kullanılan yerleri muhafaza eden kişilere ilk seferde 50 gün zincirli hapis ve 100.000 maravidi para cezası, ikinci kez aynı suçu işlediklerinde bu cezanın iki katı, üçüncü kez işlediklerinde ise tüm malının yarısına el konularak 5 yıl kürek cezasıyla cezalandırılacağı belirtiliyordu; bk. Lea, *İspanya Müslümanları*, s. 226, dn.29.

¹⁸ Pedro de Deza'nın Gırnata'daki yeni görevine getirilmeden evvel hem engisizyon mahkemesinin bir yargıcı hem de Toro şehrinde Roma Kilisesi'ne bağlı bir kardinal olduğu belirtilir; bk. Marmol, I, 146.

¹⁹ İspanya'nın özerk bölgelerinden biri olan yeni Kastilya'da yer alan şehirler; Albacete, Ciudad Real, Cuenca ve Guadalajara'dır.

²⁰ İspanya'nın en büyük özerk bölgesi olan eski Kastilya'da, Ávila, Burgos, León, Palencia, Segovia, Soria, Salamanca, Valladolid ve Zamora şehirleri yer almaktadır.

149; Lea, 2006, s. 226). Konuyla ilgili olarak ikinci kez yapılan toplantıdan da herhangi bir sonuç alınmamıştır.

Moriskolar, fermanın uygulanmasını engellemek veya ertelemek amacıyla, Mulay Fransızco Nunez isimli Morisko bir şahsın başkanlığında bir heyet kurarak Gırnata Meclis Başkanı'na ve Engizisyon Genel Başkanı Espinosa'ya da başvurdular, fakat her iki makamdan da bir netice alamadılar (Janer, 1857, s. 33; İnân, 1987, s. 360; Kettânî, 1992, s. 113). Bir süre sonra içerisinde Beyzâ (Baza) şehrinin ileri gelenlerinden biri olan ve Moriskolar tarafından güvenilir bir Hıristiyan olarak kabul edilen Don Juan Enriquez, Gırnata'daki Moriskoların ileri gelenlerinden Juan Fernandes ve Vâdîâş şehrinin Moriskolarından Fernando el-Habaqui isimli şahısların olduğu bir heyet, Gırnata'daki İspanyol yetkililer nezdinde ikinci kez girişimde bulundular (İnân, 1987, s. 361; Kettânî, 1992, s. 113). Bu girişimden de sonuç alamayan Gırnata heyeti, İspanyol Devlet Konseyi nezdinde girişimlerde bulunmak için Madrid'e gitti. Moriskoların taleplerini değerlendirmek amacıyla toplanan konseyde, Alva dükü ve Alcantara komutanı Luis de Avilá'nın fermanın ertelenmesi yönündeki görüşlerine karşın, önceden durumu haber alıp devlet konseyi nezdinde girişimlerde bulunan dönemin Engizisyon Genel Başkanı Espinosa ve Gırnata Şehir Meclis Başkanı Deza'nın aleyhte tavırları sebebiyle buradan da ilga veya fermanın ertelenmesine yönelik herhangi bir karar çıkmadı (Lea, 2006, s. 227). Soruna çözüm arayışlarının yoğunlaştığı bu dönemde, bölge genel valisi Kont Tendilla bu kez bizzat Madrid'e giderek Osmanlıların İspanya kıyılarına akıllar düzenledikleri böylesi bir dönemde bu fermanı yürürlüğe koymanın devleti yeni sorunlarla başbaşa bırakacağı uyarısında bulundu²¹.

Tüm bu girişimlerin sonuçsuz kaldığı bu süreçte, fermanın öngördüğü bazı yasakların uygulanma zamanı da gelmişti. Fermanın ilânı üzerinden bir yıl geçtiği için, başpiskopos bütün rahiplere yeni yıl (1568) merasimlerinde ipek kıyafetlerin giyilmemesi hususunda Moriskoları ikâz etme talimatı vermiştir. Bu arada Gırnata Meclis Başkanı Deza da, 3 ile 15 yaş arası bütün Morisko çocuklarının Hıristiyan akâidini ve Kastilya dilini öğrenmeleri için ailelerinden alınıp kilise okullarına yerleştirilmesini emretmiştir (Lea, 2006, s.

²¹ Bu dönemde Osmanlılar, İspanyol Devletini kuzeyde Tuna vadisi, güneyde Akdeniz ve Kuzey Afrika yönünden tehdit etmeye başlamıştı.

228; Kettânî, 1992, s. 114). Bu gelişmeler üzerine Gırnata Moriskoları büyük Gırnata isyanını (1568-1570)²² başlatmışlardır.

E. Aragon-Belensiye Müslümanlarının Hıristiyanlaştırılması

Gırnata ve Kastilya bölgelerinde Hıristiyanlaştırma faaliyetleri için sert politikalar takip eden Katolik Krallık, Aragon bölgesindeki Müslümanlara Aragon'daki yöneticilerin tavırları sebebiyle farklı bir şekilde muamele etmiştir. Bu bölgede Müslümanların çalışkanlıklarını ifade etmek için “mientras mas moros mas ganancia” (kimin emrinde daha çok Müslüman varsa, o daha çok kazanç sahibi olur) ya da “quien tiene moro tiene oro” (kim bir Moro'ya sahipse altına sahiptir) sözleri atasözü hâlini almıştır (Muñoz y Gaviria, 1861, s. 106; Lea, 2006, s. 66). Bu sebeple Gırnata ve Kastilya örneklerinde olduğu gibi baskı yapıldığında Müslümanların çoğunun vaftiz yerine sürgünü tercih edecekleri ve bu durumun da bölge ekonomisine ciddi manada zarar vereceği yetkililer tarafından değerlendirilmiştir (Özdemir, 1996b, s. 276). Fakat tüm hassasiyetlere rağmen bu yöndeki çabaların engizisyon memurları tarafından bağımsız bir şekilde icra edildiği, Kral Fernando hayatta iken bu bölgedeki engizisyon yetkililerine gönderdiği emirnâmeden anlaşılmaktadır (5 Ekim 1508). Bu emirnâme, tebaaları arasında Müslüman olan bazı derebeylerin, engizisyon mahkeme memurlarının Müslümanları istekleri dışında zorla Hıristiyanlaştırdıkları, bir kısmının sebepsiz yere tutuklandığı ve haklarının çiğnendiği şikâyetleri sebebiyle gönderilmiştir. Kral Fernando, bu şikâyet üzerine mahkeme memurlarına, kimsenin zorla vaftiz edilmemesini, din değiştirmenin ancak gönül rızasıyla olması gerektiğini, bu konuda baskıya başvurulmamasını ve bu sebeple tutuklananların serbest bırakılmasını emretmiştir. Şayet kendisinin emrettiği gibi hareket edecek olurlarsa kendilerine ve dinlerine en büyük hizmeti yaptıklarını kabul edecekti (Lea, 2006, *Ekler*, belge no: III). Aslında, Katolik kral Fernando, Müslümanların Hıristiyanlaştırmalarını engellemekten ziyade, bölgenin hassasiyetlerini dikkate alarak ikna yöntemini önermiş, Gırnata ve Kastilya bölgesinde yürütmüş olduğu baskıyla din değiştirme politikasına başvurmamıştır. Fakat bu toleransa rağmen bu bölgedeki Müslümanların din değiştirmeleri Gırnata ve Kastilya bölgesine göre daha hızlı olmuştur (Braudel, 1994, c.II, s. 156).

²² Büyük Gırnata isyanının sebep ve sonuçları için bk. Bilgin, F. (2010). *Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti Sonrasında Endülüs'teki Müslümanlar (Moriskolar)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul. s. 108-146.

V.Carlos İspanya tahtına oturduktan sonra (1516) Aragon ve Belensiye bölgelerindeki Müslümanlara karşı baskılar ortaya çıkmaya başladı. Carlos, ilk olarak Aguilar kentinde Müslümanların eğitileceği bir kilisenin inşası için, Müslümanların müsadere edilen mallarından elde edilen gelirlerin yarısını bu kilisenin inşa edilmesi için tahsis etti. Bir süre sonra, Hıristiyan esnafın başlattığı Germería İsyanı (1520)²³, sonuçları itibariyle Belensiye bölgesindeki Müslümanların ağır bedeller ödemek zorunda kaldığı bir isyan oldu. İsyen esnasında Müslümanların zorla dinlerinin değiştirilmesi bir sistem hâline getirilerek kilise ve devlet, buradaki uygulamalardan hareketle İspanya'nın diğer şehirlerinde uygulayacakları Hıristiyanlaştırma faaliyetinin teorik ve pratik alt yapısını oluşturdu. Aynı zamanda bu isyan, arkasında devlet ve kilise çevrelerini yıllarca meşgul edecek önemli bir teolojik sorun bıraktı: baskı altında zorla din değiştirmeleri sağlanan Müslümanların vaftizlerinin geçerli olup olmadığı sorunuuydu.

Bir süre sonra Belensiye bölgesindeki Müslümanlar, din değiştirmeleri için sert tedbirleri içeren yeni bir fermanla(16 Kasım 1525) karşı karşıya kaldılar (Muñoz y Gaviria, 1861, s. 92; Danvila y Collado, 1901, s. 153). Buna göre; Müslümanlara başlarına yarım ay şeklinde mor bir şapka takmak zorunluluğu getirildi. Buldukları yerleri terk etmeleri yasaklanan Müslümanlar, böyle bir durumda yakalanacak olurlarsa kendilerini yakalayanların kölesi olacaklardı. Gümüş, altın gibi ticari değeri olan her şeyi satmaları yasaklandı. Ne saldırı ne de savunma için silâh taşıyacaklardı. Hıristiyanlara ait bayram günlerine saygı duymak ve bir âyin merasimi ile karşılaştıklarında hürmeten başlarındakini çıkarıp secdeye varmak zorundaydılar. Ayrıca kiliselerdeki Hıristiyan inancının öğretildiği toplantılara katılmaları konusunda gerekli hassasiyeti göstermeleri gerekiyordu.

Carlos, bir müddet sonra, Belensiye bölgesindeki Müslümanların 31 Aralık 1525 tarihine kadar, Katalonya ve Aragon'daki Müslümanların ise (vaftiz olmayan çocuk, kadın ve erkeklerin tümü) Ocak 1526 yılına kadar buldukları bölgelerden sürülmelerini emreden yeni fermanlar çıkardı (Bleda, 2001, s. 648; Danvila y Collado, 1901, s. 155-157). İspanyol kralının çıkarmış olduğu fermanların amacı aslında Moriskoların sürgün şartlarını zorlaştırarak onların Hıristiyan olmalarını sağlamaktı. Fakat bu zor şartlar altında göç etmeyi tercih eden Moriskoların çıkması İspanyol yönetimini zaman zaman zor durumda bıraktı. Nitekim, bu fermanlar (Aralık 1525'te çıkarılanlar), Belensiye bölgesinde Müslümanların tarım, imalât, sanayi ve ticaret

²³ Germería İsyanı (1520) isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bilgin, 2010, s. 107-108.

alanlarındaki çalışmalarını durdurmasına sebep olunca, bu gelişmelerden zarar gören soylular aralarından bir heyeti, fermanın yürürlüğe girmesini engellemek amacıyla Carlos'a gönderdiler (Özdemir, 1996 b, s. 282). Heyet, Carlos'a Fernando tarafından yapılan ve daha sonra da Carlos tarafından tekrarlanmış olan yemini (bölgelerindeki Moriskoların zorla vaftiz edilmeyeceklerine ve sürgüne gönderilmeyeceklerine dair) hatırlatarak, bölge ekonomisinin Moriskolar tarafından ayakta tutulduğunu, refah ve üretimin onlar tarafından sağlandığını, topraktan elde edilen hasadın onlar tarafından kaldırıldığını; kilise ve manastırların onlardan alınan vergilerle ayakta durduğunu ifade ettiler. Ayrıca heyet, Müslümanların denizden uzak bölgelerde iskân edilmeleri sebebiyle, Kuzey Afrika ile irtibata geçmelerinin imkânsız olduğunu, dolayısıyla bu konuda da herhangi bir endişe taşınmaması gerektiğini izah ederek fermanın yürürlüğe konulmasını engellemek istedi. Fakat Carlos, Belensiye soylularının isteklerini karşılamak bir yana, bu kez de Aragon'daki Müslümanların yerlerini terk etmelerini yasaklayan, yerinde olmayanların en geç bir ay içerisinde dönmelerini emreden, cami ve mezbahaların²⁴ kapatılmasını isteyen, önceki fermanın tam tersi yeni bir ferman (22 Aralık 1525) yayımladı (Lea, 2006, s. 97-98).

72

Carlos'un bu tavrı, Aragon Müslümanları arasında huzursuzluğa sebebiyet verdi ve Almonacir Müslümanları, din değiştirmeleri için gönderilen Hıristiyan vaizlere kapılarını kapatarak (Ekim 1525) Ocak 1526'da şehir işgal edilene kadar sürecek olan bir isyan hareketi başlattılar. Yine isyan eden ve Sarakusta yakınında bulunan Maria Kalesi'nde toplanan bir grup Müslüman ise Kuzey Afrika'dan yardım beklentileri boşa çıkınca Hıristiyanlar tarafından ele geçirilip köle olarak alıkonuldular (Lea, 2006, s. 98; Özdemir, 1996b, s. 282). Meydana gelen bu gelişmeler üzerine, Belensiye'deki Müslümanlar Katolik Kral'ın peşpeşe yayımladığı fermanların yol açtığı tahribattan kurtulmak için on iki fakihten oluşan bir heyeti Carlos'la görüşmeleri için Madrid'e gönderdiler. Belensiye heyeti, Carlos'tan kendileri hakkında verilen bölgelerini terk etme, cami ve mezbahaların kapatılmasını emreden fermanın yürürlüğe konulmamasını talep ettiler. Sonuç vermeyen bu girişimin akabinde Belensiye bölgesindeki Müslümanlar, kolluk kuvvetleri tarafından etrafları çitlerle çevrili mekanlarda üzerlerine su serpilerek toplu bir şekilde zorla vaftiz edildiler. Vaftiz çalışmalarının başını çekenlerden biri olan Antonio de Guevara isimli şahıs, 1525-1526 yıllarında 27.000 Müslüman'ı bu

²⁴ Moriskoların İslâmî usullere uygun olarak hayvan kesmelerinin önüne geçilmesi için onların kasaplık yapmaları yasaklanmıştı; geniş bilgi için bk. Bilgin, 2010, s. 181.

şekilde vaftiz etmekle övünmüştü. Toplu vaftizler esnasında saklanmaya çalışan Moriskoların kimi “Bana su değmedi” diyerek kimi de “takiyye”²⁵ yaptığını söyleyerek Hıristiyan olmadıklarını daha sonra ifade ettiler (Lea, 2006, s. 99; Özdemir, 1996b, s. 283). Bu vaftiz işlemleri vuku bulurken Müslümanlar, Benguacil ve Sierra de Espadan gibi yerlerde yeni isyanlar çıkardılar. (Bu iki isyan hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Danvila y Collado, 1901, s. 159-163; Moreno, 1982, s. 89). Sierra de Espadan'da çıkan isyan diğerine nispetle daha büyük ve daha tehlikeliydi (Sanz ve García, 2002, s. 15). Selim Almanzo (el-Mansur) isimli şahsın önderliğindeki isyancılar, barakalar inşa edip dağlarda mevzilendiler. Avrupa'nın birçok bölgesinden askerlerin katıldığı ve Haçlı ruhuyla hazırlanan orduyla isyancılar arasında vuku bulan savaşta bu isyan kanlı bir şekilde bastırıldı²⁶. Bölgedeki Müslümanlar takip edilerek camiler, Kur'ân-ı Kerimler yakıldı.

F. Engisizyon Mahkemelerinin Hıristiyanlaştırmadaki Rollerini

Endülüs Müslümanlarının Hıristiyanlaştırma sürecinde İspanyol Engisizyon mahkemesinin önemli bir yeri olmuştur (Dürârece, 1993, s. 70). Müslümanları ilgilendiren her konuda yetki ve söz sahibi olan mahkeme, İspanyol yönetiminin Müslümanlara yönelik uygulamaya koyacağı bütün projelerin her aşamasında etkili olmuş, kilise ve resmî merciler yanında ülke politikalarının belirlenmesinde üçüncü bir güç olarak görev ifâ etmiştir. Katolik inâncını ve dinini korumak ve bu dinden çıkanları şiddetle cezalandırmak için kurulmuş olan bu mahkemeler XIII. (1232) asırdan itibaren faaliyette başlamıştı. İspanyol Engisizyon mahkemesi, bu amaçla ilk kez İşbîliye'de kurulmuştur (1480). Daha sonraları Kurtuba, Ceyyân ve Tuleytula'da şubeleri açılan mahkemenin, Gırnata şubesi Gırnata'da çıkan ilk isyanlar (Busurrat ve Rinde isyanları) sonrasında Kurtuba Engisizyon Mahkemesi'nin bir şubesi olarak faaliyetlerine başlamış (1499) (Yiğit, 1985, c.IX, s. 79; Sâmerrâî, 2000, s. 306) , 1526 yılından sonra ise müstâkil bir mahkeme olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir (Ortiz ve Vincent, 1998, s. 129; Moreno, 1982, s. 102). Önceleri Yahudiler'le

²⁵ Başka din mensuplarının yönetiminde kalan Müslüman azınlıkların durumları hakkında geniş bilgi için bk. Miller, K. A. (2000). Muslim Minorities and the Obligation to Emigrate to Islamic Territory: Two Fatwās from Fifteenth-Century Granada, *Islamic Law and Society*, VII/2, s. 256-288.

²⁶ İsyanın başındaki kişi Selim el-Mansur ortadan kayboldu ve yaklaşık 2.000 Müslüman katledildi; bk. Muñoz y Gaviria, D. J. (1861). *Historia del Alzamiento de Los Moriscos, su Expulsion de España*, Madrid: Establecimiento Tipografico de Mellado, s. 98.

ilgilenen İspanyol Engizisyon Mahkemesi 1510 yılından itibaren yoğun bir şekilde özellikle Müslümanlarla ilgilenmeye başlamıştır (Cecil, 1996, s. 151).

Sonuç

Gırnata'nın işgal edilmesiyle (1492) birlikte İspanya'daki Müslümanların İspanya'daki siyasî ve askerî varlıkları tamamen sona ermiştir. İspanyol yönetimi, bu tarihten yaklaşık 7 yıl sonra Endülüs Müslümanlarına Gırnata anlaşmasında taahhüt ettiği hiçbir maddeyi dikkate almamış, İspanya'da gerçekleştirmiş olduğu siyasî birliği (1512'de Navar bölgesinin de Kastilya'ya dahil olmasıyla bu gerçekleşmiş bulunmaktaydı) (Braudel, 1994, c.II, 28.), farklı dinlere mensup olan insanları Katolik inancı etrafında birleştirerek ülkede dini birliği sağlamak istemiştir. Bu amaçla 1499-1526 yılları arasında yayımlanan fermanlarla bu sürecin tamamlanması sağlanmıştır. Resmî Hıristiyanlaştırma süreci olarak adlandırabileceğimiz bu süreç, İspanya'nın her bölgesinde yaşayan Müslümanların resmen Hıristiyan kabul edilmesiyle son bulmuştur. 1526 yılından sonra İspanya'nın Gırnata, Kastilya, Belensiye, Aragon ve Katalonya bölgelerinde yaşayan herkes "Resmen Hıristiyan" kabul edilmiştir. Bu bölgelerde yaşayan insanlar, Katolik Krallık tarafından Hıristiyan kabul edildikleri için dinin vazettiği hükümlere uymakla mükellef tutularak bu hükümlere uymayanları ise engizisyon mahkemesinde yıllarca süren yargılama süreçleri beklemiştir. Söz konusu tarihten itibaren bütün Endülüs Müslümanları resmî yazışmalarda ve halkın arasında "cristianos nuevos" veya "moriscos" ismiyle anılmışlardır (Muñoz y Gaviria, 1861, s. 101).

İspanyol yönetimi, Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine başlarken İspanya'nın farklı bölgelerinde yaşayan Moriskoların durumlarını göz önünde tutarak aynı anda başlamamıştır. Gırnata ve Kastilya bölgelerinde yaşayan Moriskolar'a öncelik vermiş 1502 yılına kadar bu bölgedeki Hıristiyanlaştırma çalışmalarını (şeklen Hıristiyan olduklarını kabul ederek) tamamlamıştır. Belensiye ve Aragon bölgelerinde ise bu süreç, 1526 yılında tamamlanmıştır. Yani, İspanyol yönetimi, Endülüs Müslümanlarını tedricî olarak asimile etmiştir.

Resmi Hıristiyanlaştırma süreci tamamlandıktan sonra İspanya topraklarında yaşayan yüz binlerce Morisko'nun iyi birer Hıristiyan olmaları için İspanyol yönetimi, kilise çevreleri ve engizisyon mahkemeleri çalışmalarını aralıksız olarak devam ettirmişlerdir. Moriskolar ve çocukları için kilise okulları açılmış, Katolik akaidinin

eğitim ve öğretimi için kitap ve ilmi haller hazırlanmıştır. Moriskolar gruplara taksim edilerek mahalle papazlarının gözetiminde kiliselere düzenli olarak gelmeleri sağlanmıştır.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin devam ettirilmesi, Hıristiyanlık dininin gereklerinin şahsî ve umumî alanlarda yerine getirilmesi maksadıyla sık sık fermanlar yayımlanmaya devam etmiş, bu fermanların icra edilip edilmediği İspanyol Engizisyon Mahkemesi'ne havale edilmiştir. 1526'da yürürlüğe konulması ertelenen Gırnata Fermanı ve 1567 yılında yayımlanan fermanların içeriklerine bakıldığı zaman İspanya'daki Moriskolar'ın resmî veya şeklî Hıristiyan olmaları hiçbir zaman İspanyol yönetimi tarafından yeterli görülmemiştir. Bu fermanların (1526 ve 1567) ortak maddelerinde bu durum kendini açıkça belli etmiştir.

Arapça konuşma ve yazma yasaklanmış, Arapça kitapların ortadan kaldırılması sağlanmıştır. Bu yasak, Moriskoların İslâm dini ve kültürüyle olan irtibatını kesmek amacıyla konulmuştur. Bu amaca hizmet için İspanya'nın birçok bölgesinde halk meydanlarında binlerce Arapça eser yakılmıştır.

Mağribî isim ve soy isimlerin kullanılmasının yasaklanması (İbn. gibi) Moriskoların sosyal haritalarını kaybetmesine sebep olmuştur. Bu yasaktan sonra bir Morisko'nun hangi aile ve kabileye mensup olduğunun tespiti zor hâle gelmiştir (Moreno, 1982, s. 114).

İslâmî giyim tarzını yansıttığı gerekçesiyle, Mağribî elbiselerin giyilmesi ve terzilerin bu tarz elbiseler dikmeleri yasaklanmıştır. Kadınların İslâmî usullere uygun giyinmeleri ve başlarını örtmeleri ve elleri ve ayaklarına kına yakmaları yasaklanmış, sosyal ve bireysel hayatta İslâm'ın izleri yok edilmeye çalışılmıştır. Doğum yapacak Morisko kadınlarının çocuklarına İslâmî isimler vermemeleri için Moriskolar'ın ebelik yapmalarına yasak getirilmiştir.

Evlilik ve benzeri düğün merasimlerinin Hıristiyan âdet ve geleneklerine uygun olarak yapılmasına ehemmiyet verilmiştir. Bu amaçla, düğünlerde Mağribîlere has olan leila ve zambraya (şarkı ve oyun) izin verilmemiştir. Bilhassa cuma günleri bütün Morisko evlerinin kapılarının açık bırakılması emredilerek Hıristiyan yetkililerinin Morisko evlerine rahatça girmeleri sağlanmıştır. Moriskoların cuma gününü kutlamalarının ve namaz kılmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Moriskoları içinde yaşadıkları Hıristiyan toplumlarından ayıran en önemli sosyal göstergelerden biri de hamamlardı. Hamamların

Endülüs topraklarında çok olması onların temizliğe ne kadar önem verdiklerini gösterir. İslâm'ın toplumdaki en büyük göstergelerinden biri olarak kabul edilmeleri sebebiyle İspanyol yönetimi hamamların yıkılması için fermanlar yayımlamıştır. Şahsî ve umumî bütün hamamların yıkılması istenmiş, riayet etmeyenlere başta hapis olmak üzere maddî cezalar verilmiştir (Lea, 2006, s. 226, dn.29).

İspanya'da Moriskoların iyi birer Hıristiyan olmaları için yapılan çalışmaların yürütülmesi konusunda İspanyol kralları zaman zaman Papalık makamına başvurma gereği duymuşlardır. Toplu vaftizler ve baskıyla yapılan din değiştirmenin geçerli olup olmayacağı konusunda, bu vaftizlerin geçerli olmayacağını ifade eden vicdan sahibi din adamlarının görüşlerine karşılık, Vatikan'dan gerekli ruhsatlar alınmıştır. Vatikan'daki Papalar ilahî iradeye uygun olmadığı hâlde, Moriskoların kurtuluşuna vesile olduğu iddiasıyla baskı altındaki Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine izin vermişlerdir.

Kaynakça

- Ahbârü'l-'asr fî İnkidâi devleti Benî Nasr.* (müellifi meçhul) (1991). (H. Münis, Nşr.). Kahire.
- Aguilera, M. B. (1983). *Historia de la conquista de la nobilissima ciudad de loja*. Granada: Ayuntamiento de Loja.
- Baroja, J. C. (1957). *Moriscos del reino de granada: (ensayo de historia social.*, Madrid: Instituto de Estudios Políticos.
- Bilgin, F. (2010). *Nasrîler (Benî Ahmer) devleti sonrasında Endülüs'teki Müslümanlar (Moriskolar)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bleda, J. (2001). *Coronica de los moriscos de españa*, Valencia: Universitat de Valencia.
- Boronat y Barrachina, P. (1992). *Los moriscos españoles y su expulsión*. Granada: Universidad de Granada.
- Braudel, F. (1994). *Akdeniz ve Akdeniz dünyası*.(Cilt 2) (M. A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: İmge.
- Burin, A. G. ve Sandoval, A. G. (1996). *Los Moriscos del Reino de Granada, según sínodo de Guadix de 1554*.Granada.
- Cecil, R. (1996). *The Spain inquisition*. New York-London: Norton and Company.
- Coleman, D. W. (1996). *Creating Christian Granada: religion and community on the old-world frontier. 1492-1570*. Urbana, Illinois.
- Danvila y Collado, M. (1901). *Los Moriscos Españoles y su expulsión*. Valencia: Francisco Vives y Mora.
- Dürârece, B. (1993). *el-Endelüsiyyüne'l-Müslimûn ve muhâkemetü't-teftiş, el-zikrâ hamsemie senetü li sukûtu Girnata, 1492-1992*. Zagyan.

- Epalza, M. (1992). *Los Moriscos antes y después de la Expulsión*. Madrid: Editorial Mapfre. www.cervantesvirtual.com/FichaObra (12.09.2008).
- Esteban, E. S. (1998). *Felipe II y Los Moriscos Valencianos, Las Repercusiones de la revuelta Granadina (1568-1570)*. Universidad de Valladolid, Catedral Felipe II (ed.) Salamanca.
- Fernandez y Gonzalos. (1866). *Estado social y politico detos Mudejeres de Castilla*. Madrid.
- Garía, B. L. (1993). *El Retorno de Los Moros*. (Mapfre. Ed.), İmmigración Magrebí en España. Madrid.
- Gonzalo, C. G. (2007). Huellas de la sociedad musulmana granadina: la conversión del Albayzín (1499-1500). *En la España medieval*, 30, 335-380.
- Harvey, L. P. (2005). *Muslims in Spain: 1500 to 1614*. Chicago: University of Chicago Press.
- Harvey, L. P. (1997). *Capitulations of Granada* (T. Ruiz, Çev.). (M. İberia, O. R. Constable, Ed.). Philadelphia.
- Hitos, F. A. (1993). *Mártires de la Alpujarra en la rebelión de los Moriscos (1568)*. Granada: Universidad de Granada.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406) (1997). *Kitâbü'l-Iber ve Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-haber fı eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-berber ve men Âsarahum min zevî's-sultâni'l-ekber*. (Cilt VI). Beyrut: Dârü'l-fıkr.
- İnân, M. A. (1974). *Asrî'l-murâbütn ve'l-muvâhhidîn fı'l-Mağrib ve'l-Endelüs*. Kahire: Lecnetü't-Telif ve't-Terceme.
- İnân, M.A.(1987). *Nihâyetü'l-Endelüs ve târihu'l-'Arabi'l-mutenassırîn*. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî.
- Iversen, R. F. (2002). *Prophecy and Politics: Moriscos and Christians in sixteenth and seventeenth century Spain*. Yayınlanmamış doktora tezi, US, Princeton University.
- Janer, D. F. (1857). *Condición social de los Moriscos de España*. Madrid: La Real Academia de la Historia.
- Kettanî, A. M. (1996). Gırnata'nın düşmesinden IX. yy. sonuna kadar Endülüs'te İslam (S. Erşahin, Çev.). *Kutlu doğum haftası sempozyumu (1996)*. (s. 65-69). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kettânî, A. M. (1992). *İnbîâsü'l-İslâm fı'l-Endelüs*, İslamabad: Câmîatü'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiiyye.
- Lane-Poole, S. (1888). *The Moors in Spain*. London.
- Lea, H. C. (2006). *İspanya Müslümanları, Hıristiyanlaştırılmaları ve sürülmeleri* (A. Davudoğlu, Çev.). İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- Lea, H. C. (1998). *el-'Arab ve'l-Müslimün fı'l-Endelüs ba'de suküti Gırnata* (H. S. Kermî, Trc.). Beyrut: Dâru Lübnân.
- Levi-Provençal. E. Nasrîler. *İslam Ansiklopedisi*. 9, 114-118.
- Levi-Provençal, E. ve Baysun, M. C. (1979). *Moriskolar*, Longas, P. (1998). *La Vida religiosa de Los Moriscos*. Granada: Universidad de Granada.
- Longas, P. (1993). *el-Hayâtü'd-dîniyye li'l-Moriskiyyîn el-Endelüsiyyîn*. (C. Abdurrahman, Çev.). Zağvan.

- Makkarî, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö.1041/1631) (1998). *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb = Urfü't-tîb fi't-ta'rîf bi'l-vezîr İbni'l-Hatîb*. (Cilt VI) (İhsan Abbas, Nşr.). Beyrut: Dâru Sâdır.
- Marmol, L. C. (1797). *Historia de rebellion y castigo de los Moriscos del Reino de Granada*. Madrid: Sancha Basimevi.
- Mendoza, D. H. (1830). *Guerra de Granada*. (B. Monfort, Haz.). Valencia: Libreria de Mallén y Berard.
- Miller, K. A. (2000). Muslim minorities and the obligation to emigrate to Islamic territory: two fatwās from fifteenth-century Granada. *Islamic Law and Society*. 7/2, 256-288.
- Moreno, A. A. (1982). *The Spanish treatment of Moriscos as a model for the treatment of native Americans*. Yayınlanmamış doktora tezi, Boston University, US.
- Muñoz y Gaviria, D. J. (1861). *Historia del Alzamiento de Los Moriscos, su expulsion de España*. Madrid: Establecimiento Tipografico de Mellado.
- Ortiz, A. D. ve Vincent, B. (1998). *Târîhu Müslimi'l-Endelüs - Mûriskiyyûn (hayâtu ve me'sâtu ekâlîyye*. (A.S.Taha, Trc.). Katar.
- O'Callaghan, J. F. (2004). *Reconquest and crusade in medieval Spain*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Özdemir, M. (1996a). Gırnata. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 14, 51-57.
- Özdemir, M. (1996b). İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 243-284.
- Rıdvân, N. A. (1998). *Cühûdü'l-Osmâniyyîn li-inkâzi'l-Endelüs ve istirdâd fi matla*. Mekke: Mektebetü tâlibi'l-Câmii.
- Salim, S. A. (1993). *A'lakatü Mısır el-memlûkiyye bi Ğırnata kabîlu ve vukubu sukûtiha, el-zikrâ hamsemie senetü li sukûtu Gırnata, 1492-1992*, Zagvan.
- Sâmerrâî, H. İ. ve diğeri. (2000). *Târîhu'l-'Arab ve hadâretihim fi'l-Endelüs*, Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-cedîd el-müttehede.
- Sanz, J. A. C. ve García, P. P. (2002). *Los Moriscos de Cortes y los Pallás*. Valencia.
- Tâhâ, A. Z. (2004). *Hareketü'l-mukâvemeti'l-Arabiyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Endelüs ba'de sükûti Gırnata*. Beyrut: Dârü'l-medâri'l-İslâmî.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı tarihi: İstanbul'un fethinden Kanuni Sultân Süleyman'ın ölümüne kadar*.(Cilt 2). Ankara:Türk Tarih Kurumu.
- Williams, D. S. (1993). *Beyond the limits of genre: the rhetoric of History in the Guerras civiles de Granada*. Princeton.
- Yiğit, İ. (1985). *Siyasi-dîni-kültürel-sosyal İslâm tarihi: Endülüs (Gırnata), Benî Ahmer devleti ve kuzey Afrika İslâm devletleri*. (Cilt 9). İstanbul: Kayhan Yayınevi.
- Zayas, R. (1996). Endülüs'te yüz binlerce Müslüman katledildi. *Endülüs'ten İspanya'ya*. Ankara: TDV., 111.
- <http://www.newadvent.org/cathen/15030c.htm> (Ekim 2009).